

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی
کارشناسی ارشد
گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

مقایسه و بررسی گلستان سعدی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی

استاد راهنما:

دکتر زهرا افتیاری

استاد مشاور:

دکتر سمیرا بامشکی

دانشجو:

هدی مسن نژاد بچاری

تابستان ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اظهارنامه

اینجانب هدی حسن نژاد بچاری دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی دانشگاه فردوسی مشهد نویسنده پایان نامه مقایسه و بررسی گلستان سعدی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی تحت راهنمایی دکتر زهرا اختیاری متعهد می‌شوم:

- تحقیقات در این رساله/پایان نامه توسط اینجانب انجام شده است و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهش‌های محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در رساله/پایان نامه تاکنون توسط خود یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد و مقالات مستخرج با نام « دانشگاه فردوسی مشهد » و یا « Ferdowsi Mashhad University of » به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی رساله/پایان نامه تأثیرگذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از رساله/پایان نامه رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا بافت‌های آنها) استفاده شده است ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

امضای دانشجو

تاریخ 1391/09/17

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد. این مطلب باید به مقتضی در تولیدات علمی مربوطه ذکر شود.
- استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در رساله/پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد.

بسمه تعالی
دانشگاه فردوسی مشهد

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه خانم هدی حسن نژاد بچاری دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی گرایش زبان و ادبیات فارسی در ساعت ۹/۵ صبح روز سه شنبه مورخ ۱۳۹۱/۰۶/۲۸ در محل دانشکده ادبیات و علوم انسانی با حضور امضا کنندگان ذیل تشکیل گردید. پس از بررسی های لازم، هیأت داوران پایان نامه نامبرده را با نمره به عدد ۱۸ به حروف هجده و با درجه ب مورد تأیید قرار داد / نداد.

عنوان رساله

مقایسه و بررسی گلستان سعدی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی

هیئت داوران

امضا	• داور: دکتر مریم صالحی نیا
امضا	استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد
امضا	• داور و نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر فرزاد قائمی
امضا	استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد
امضا	• استاد راهنما: دکتر زهرا اختیاری
امضا	دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد
امضا	• استاد مشاور: دکتر سمیرا بامشکی
امضا	استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد
امضا	• مدیر گروه
	دکتر سیدجواد مرتضائی

تقدیم ہے:

اسوہ صبر و تقوا حضرت زینب کبریٰ (علیہا السلام)

والکوی عصمت و پاکدامنی حضرت معصومہ (علیہا السلام)

شکر و سپاس پروردگار را که یاری کرد و فرصتی دوباره به من داد تا در کنار اساتید مهربان و دلسوزم درس زندگی بیاموزم

همچنین؛

خانواده ام که بحق، مسافر خوبی بودند و همیشه یاریگر

قدر و سپاس از تمام کسانی که نیستند ولی یادشان مشعل راه من بوده است.

بسمه تعالی

مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویان
دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله/پایان نامه: مقایسه و بررسی گلستان سعدی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی

نام نویسنده: هدی حسن نژاد بچاری

نام استاد(ان) راهنما: زهرا اختیاری

نام استاد(ان) مشاور: سمیرا بامشکی

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

گروه: زبان و ادبیات فارسی

رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی

تاریخ تصویب: ۱۳۹۰/۰۸/۲۲

تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۰۶/۲۸

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

دکتری

تعداد صفحات: ۱۱۲

چکیده رساله/پایان نامه:

این پایان نامه به مقایسه و بررسی گلستان سعدی (ف-۶۹۱) و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷-۶۷۲) می‌پردازد. دو اثر یاد شده از نظر زمانی متعلق به یک دوره‌اند؛ ولی با شکل متفاوت نگاشته شده‌اند. در این پژوهش مضامین و اندیشه‌های مشترک در حوزه اخلاق، خانواده، تعلیم و تربیت، آداب اجتماعی و مسائل سیاسی در دو اثر بررسی شده است و رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی و تفاوت بیانی دو نویسنده از یک موضوع واحد نشان داده شده است. زندگی و محیط فکری و فرهنگی، مخاطب دو اثر و عقاید و باورهای مذهبی سعدی و خواجه نصیرالدین طوسی بر روند شکل‌گیری دو کتاب و شیوه ارائه آن‌ها اثر گذاشته و سبب به وجود آمدن دو نوع از انواع کتب اخلاقی شده است. رویکرد خواجه طوسی به اخلاق و حکمت عملی، نظری است در حالی که رویکرد سعدی به آن تجربی است. مضامین مشترک در دو اثر ذیل مباحث تهذیب نفس، تدبیر منزل، سیاست مدن و آداب اجتماعی است.

کلیدواژه:

۱. گلستان
۲. اخلاق ناصری
۳. مقایسه
۴. بررسی
۵. اخلاق
۶. سیاست
۷. اجتماع

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

فهرست اجمالی مطالب

مقدمه ۱۵

بخش اول: تمهیدات ادبی

فصل اول: معرفی دو کتاب و زندگی فکری و فرهنگی دو نویسنده ۲۰

فصل دوم: شناخت مخاطب در دو اثر ۲۸

فصل سوم: مقایسه و بررسی تمهیدات ادبی دو کتاب ۳۳

بخش دوم: رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی دو نویسنده

فصل اول: رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی سعدی ۴۲

فصل دوم - رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی خواجه نصیرالدین طوسی .. ۴۹

بخش سوم: بررسی محتوایی و معنایی دو اثر

فصل اول - مباحث اخلاقی ۵۷

فصل دوم - خانواده و تدبیر امور آن ۷۰

فصل سوم - تعلیم و تربیت فرد ۷۶

فصل چهارم - آداب اجتماعی ۸۲

فصل پنجم - مباحث سیاسی ۹۲

نتیجه ۱۰۲

کتاب نامه ۱۰۸

فهرست تفصیلی مطالب

مقدمه ۱۵

بخش اول - تمهیدات ادبی

فصل اول: معرفی دو کتاب و زندگی فکری و فرهنگی دو نویسنده..... ۲۰

۱- زندگی و محیط فکری و فرهنگی دو نویسنده..... ۲۰

۱-۱- زندگی و محیط فکری و فرهنگی سعدی..... ۲۰

۲-۱- زندگی و فضای فکری و فرهنگی خواجه نصیرالدین طوسی..... ۲۱

۳-۱- تأثیر محیط فکری و فرهنگی دو نویسنده بر روش نگارش دو اثر گلستان و

اخلاق ناصری..... ۲۳

۲- معرفی کتاب اخلاق ناصری..... ۲۴

۱-۲- فصول و باببندی اخلاق ناصری..... ۲۴

۲-۲- منشأ مقالات اخلاق ناصری..... ۲۴

۳-۲- مقدمه اخلاق ناصری..... ۲۵

۴-۲- سبک کتاب اخلاق ناصری..... ۲۵

۳- معرفی کتاب گلستان سعدی..... ۲۶

۱-۳- فصول و باببندی کتاب گلستان..... ۲۶

۲-۳- مقدمه گلستان سعدی..... ۲۶

۳-۳- سبک کتاب گلستان..... ۲۷

فصل دوم: شناخت مخاطب در دو اثر..... ۲۸

۱- انواع کتب اخلاقی..... ۲۸

۱-۱- اندرزنامه‌ها	۲۹
۲-۱- اخلاق فلسفی	۲۹
۳-۱- اخلاق مذهبی	۳۰
۲- مخاطب‌های گلستان و اخلاق ناصری	۳۱
فصل سوم: مقایسه و بررسی تمهیدات ادبی دو کتاب	۳۳
۱- شگردهای ادبی سعدی در گلستان (زیباییهای لفظی و معنوی)	۳۳
۱-۱- تمثیل	۳۳
۲-۱- تناسب معنایی و لفظی	۳۴
۳-۱- استفاده از آیات و سخنان بزرگان در گلستان	۳۴
۴-۱- استفاده از حکایت و داستان و شعر در گلستان	۳۵
۲- روش تألیف اخلاق ناصری و توانمندیهای ادبی نویسنده	۳۵
۱-۲- تمثیل	۳۶
۲-۲- به کار گرفتن واژگان هماهنگ و هموزن و مسجع	۳۶
۳-۲- کاربرد آیات و احادیث، جملات و اشعار عربی	۳۶
۴-۲- استفاده از حکایت	۳۷
۳- تفاوت سعدی و خواجه نصیرالدین در بیان موضوعات واحد	۳۸
جمع‌بندی بخش اول	۳۹

بخش دوم - رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی دو نویسنده

فصل اول: رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی سعدی	۴۲
۱- رویکرد اخلاقی سعدی	۴۲
۱-۱- عقیده سعدی در باب حسن و قبح افعال	۴۲

- ۱-۲-۲- فضیلت عمدۀ (برتر) در نظر سعدی ۴۴
- ۲- رویکردهای سیاسی و حکومتی سعدی ۴۵
- ۱-۲- جامعه آرمانی (مدینه فاضله سعدی) ۴۵
- ۲-۲- افکار و ایده‌های آرمانی سعدی ۴۶
- ۱-۲-۲- اعتقاد به خداوند ۴۶
- ۲-۲-۲- عدالت رکن مهم جامعه آرمانی سعدی ۴۶
- ۲-۲-۳- طبقات گوناگون افراد جامعه از نظر سعدی ۴۶
- ۲-۲-۴- ویژگیها و وظایف شاه آرمانی ۴۷
- ۳- رویکرد اجتماعی سعدی ۴۷

فصل دوم: رویکردهای اخلاقی، سیاسی و اجتماعی خواجه نصیرالدین

- طوسی ۴۹
- ۱- رویکرد اخلاقی خواجه طوسی ۴۹
- ۱-۱- عقیده خواجه در مورد حسن و قبح افعال ۴۹
- ۲-۱- فضیلت عمدۀ (برتر) در نظر خواجه نصیرالدین ۵۰
- ۲- دیدگاههای سیاسی و حکومتی خواجه نصیرالدین ۵۰
- ۱-۲- جامعه آرمانی (مدینه فاضله خواجه نصیرالدین طوسی) ۵۱
- ۱-۱-۲- تعریف مدینه فاضله ۵۱
- ۲-۱-۲- رئیس مدینه فاضله ۵۱
- ۳-۱-۲- مردم مدینه فاضله ۵۲
- ۳- رویکرد اجتماعی خواجه نصیرالدین طوسی ۵۳
- شباهتها و تفاوت‌های دو نویسنده از نظر اخلاقی، سیاسی و اجتماعی ۵۳

بخش سوم - بررسی محتوایی و معنایی گلستان سعدی و اخلاق ناصری

فصل اول: مباحث اخلاقی ۵۷

۱- فضایل اخلاقی در گلستان و اخلاق ناصری ۵۸

۱-۱- قناعت ۵۸

۱-۲- صبر ۵۹

۱-۳- سخاوت ۵۹

۱-۴- تواضع ۶۱

۱-۵- عدالت ۶۱

۱-۵-۱- تسلیم ۶۱

۱-۵-۲- شفقت ۶۲

۱-۶- حکمت و عقل و تعقل ۶۲

۲- رذایل اخلاقی در گلستان و اخلاق ناصری ۶۳

۲-۱- ریاکاری ۶۳

۲-۲- بخل ۶۴

۲-۳- حسد ۶۵

۲-۴- دروغ ۶۶

۲-۵- پرداختن به نفس و شهوات نفسانی ۶۷

جمع‌بندی فصل اول (محتوای اخلاقی دو کتاب) ۶۸

فصل دوم: خانواده و تدبیر امور آن ۷۰

۱- نیاز انسان به تشکیل خانواده ۷۰

۲- توجه به امور اقتصادی خانواده ۷۱

۳- ویژگیهای زن خوب ۷۲

۴- سیاستهای رفتاری مرد در برابر زن ۷۳

۵- رعایت حقوق والدین ۷۴

۶- شیوه گزینش خادمان و رفتار با آنها ۷۴

فصل سوم: تعلیم و تربیت فرد ۷۶

۱- دیدگاه سعدی در تعلیم و تربیت ۷۶

۱-۱- زمان آموزش و تربیت فرزند ۷۶

۱-۲- اهمیت محیط در آموزش و پرورش فرزند ۷۷

۱-۳- نقش استعداد در تعلیم و تربیت ۷۷

۱-۴- نقش تجربه در امر آموزش ۷۸

۱-۵- نقش تنبیه بدنی در آموزش ۷۸

۲- دیدگاه خواجه طوسی در باب تعلیم و تربیت ۷۸

۲-۱- مراحل تأدیب فرزند ۷۹

۲-۲- آموزش و علمآموزی کودک ۷۹

۲-۳- توجه به استعداد کودک ۷۹

۲-۴- تنبیه بدنی کودک ۷۹

۲-۵- ویژگیهای معلم خوب ۸۰

شباهت و تفاوت دیدگاه تربیتی و تعلیمی سعدی و خواجه نصیرالدین طوسی ۸۰

فصل چهارم: آداب اجتماعی ۸۲

۱- آداب سخن گفتن ۸۲

۱-۱- عدم پرگویی و سخن بیجا گفتن ۸۳

۱-۲- فراخور مجلس سخن گفتن ۸۳

۱-۳- پرهیز از سخنان تکراری ۸۳

۱-۴- اندیشیدن در مورد سخن ۸۴

۱-۵- رازداری و فواید خاموشی ۸۴

۲- آداب غذا خوردن..... ۸۵

۳- آداب دوستی و معاشرت..... ۸۶

۳-۱- آداب معاشرت با دوستان..... ۸۶

۳-۲- آداب معاشرت با مردم..... ۹۰

۳-۳- شیوه رفتار با دشمنان..... ۹۰

فصل پنجم: مباحث سیاسی..... ۹۲

۱- نیاز جامعه به وجود حاکم..... ۹۲

۲- ویژگی و اوصاف رئیس حکومت..... ۹۳

۳- وظایف مردم و خادمان در برابر پادشاه..... ۹۷

۴- رفتارهای سیاسی در برابر دشمن..... ۱۰۰

نتیجه..... ۱۰۲

کتاب نامه..... ۱۰۸

مقدمه

سعدی در گلستان (تألیف: ۶۵۶) و خواجه نصیرالدین طوسی در اخلاق ناصری (تألیف: ۶۳۳) از مسائل مهم اخلاقی و حکمت عملی، به منظور اصلاح فرد و اجتماع و مبارزه با ناهنجاری‌های جامعه سخن گفته‌اند. دو اثر یاد شده از نظر زمانی متعلق به یک دوره‌اند، ولی با شکل متفاوت نگاشته شده‌اند. همین امر سبب شده است که مضامین مشترک اخلاقی، سیاسی و اجتماعی داشته باشند. از این رو می‌توان به بررسی مضامین و اندیشه‌های مطرح در دو اثر پرداخت و ضمن آن رویکرد و تفاوت بیانی دو نویسنده را از یک موضوع واحد نشان داد.

در بخش اول با بیان زندگی و معرفی فضای فکری و فرهنگی دو نویسنده و با شناخت مخاطب دو کتاب به تأثیر این دو عامل در شیوه نگارش آنها اشاره می‌کنیم. از این رو لازم است که انواع کتب اخلاقی از نظر شیوه نگارش در زبان فارسی بررسی شود و نوع نگارش کتاب گلستان و اخلاق ناصری معین گردد. در قسمت دیگر از بخش اول نیز با بررسی تمهیدات ادبی و نگارشی دو نویسنده، تفاوت بیانی دو نویسنده را نشان می‌دهیم.

تأکید اولیه بر مقایسه مباحث و آموزش‌های اخلاقی دو کتاب بود. اما به دلیل پیوند خاصی که در طول تاریخ بین اخلاق و سیاست بوده است؛ در بررسی‌ها به این نتیجه رسیدیم که باید به مباحث سیاسی در کنار مباحث اخلاقی پرداخته شود. سیاست مدن یا اخلاق پادشاهی در فرهنگ ایرانی و اسلامی یکی از شاخه‌های حکمت عملی بوده است (حسینی شیرازی، ۱۳۸۹: ص ۷ مقدمه مصحح). به همین منظور در بخش دوم علاوه بر رویکردهای اخلاقی، رویکردهای سیاسی و اجتماعی دو نویسنده مورد بررسی و مقایسه قرار می‌گیرد و شباهت و تفاوت‌های آنها در باب موضوعات خاصی که مبنای دو کتاب را تشکیل می‌دهند، بیان می‌شود.

در بخش سوم محتوای دو کتاب در حوزه‌های تهذیب اخلاق، تدبیر منزل، آداب اجتماعی و سیاست مدن مورد بررسی قرار می‌گیرد و ضمن آن به بیان رذایل و فضایل اخلاقی مورد تأکید در دو اثر و تفاوت دو نویسنده در پردازش آنها می‌پردازیم. بنابر تحقیق حاضر به سه پرسش اساسی پاسخ داده‌ایم:

۱- تفاوت سعدی در بیان مضامین اخلاقی در گلستان با خواجه نصیرالدین طوسی در اخلاق

ناصری چیست؟

۲- رویکرد گلستان سعدی در اخلاق و حکمت عملی چه تشابه و تفاوت‌هایی با رویکرد

خواجه نصیرالدین طوسی در اخلاق ناصری دارد؟

۳- مضامین و اندیشه‌های مشابه اخلاقی، سیاسی و اجتماعی در گلستان سعدی و اخلاق

ناصری خواجه نصیرالدین طوسی کدامند؟ تفاوت آنها در چیست؟

البته در حین پژوهش به سؤالات دیگری پاسخ داده‌ایم از جمله این‌که:

۱- فضای فکری و فرهنگی و سیاسی و اجتماعی دو نویسنده چه تأثیری بر خلق آثار آنها

داشته است؟

۲- مخاطب دو اثر (گلستان و اخلاق ناصری) کدام قشر از اجتماع‌اند و چگونه بر روند نگارش

اثر تأثیر گذاشته‌اند؟

ضرورت انجام تحقیق

گلستان و اخلاق ناصری جزء مهم‌ترین آثار ادبی و علمی ادبیات فارسی هستند. توجه دو نویسنده به مباحث مشترکی چون اخلاق و تهذیب نفس، سیاست، اجتماع و تدبیر منزل با بیانی خاص هر کدام از دو کتاب است، دلیل انتخاب این دو کتاب برای مقایسه بوده است. این تحقیق سعی دارد که نشان دهد علی‌رغم وجود تفاوت‌های ظاهری و بیانی و حتی محتوایی، وجود مباحث مشترک بین دو کتاب می‌تواند گویای هدف والایی باشد که دو نویسنده در تلاش برای رسیدن به آن هستند. این هدف چیزی جز اصلاح رفتاری و تهذیب اخلاق اجتماعی و فردی و مبارزه با فساد اجتماعی عصر نیست. با در نظر گرفتن اهمیت و تأثیرات قابل ملاحظه‌ای که هر کدام از این دو کتاب در طول تاریخ داشته‌اند، می‌توان به ضرورت تحقیق و مقایسه و بررسی آنها پی برد.

سابقه تحقیق

تحقیقاتی که در مورد سعدی و آثارش صورت گرفته بسیار زیاد است. این تحقیقات نشانگر تلاش‌های همه جانبه پژوهشگران این حوزه است. با این حال پژوهشی که در آن به مقایسه و بررسی گلستان و اخلاق ناصری به شیوه تحقیق حاضر پردازد وجود ندارد. در این بین آنچه بیشتر مورد توجه محققان بوده است بررسی و تحقیق در مورد شیوه آموزش اخلاقی دو نویسنده است. مقاله دکتر حداد عادل با عنوان «مقایسه‌ای میان گلستان و اخلاق ناصری در شیوه آموزش فضایل اخلاقی» بیانگر این موضوع است. پایاننامه «بررسی تطبیقی فضایل و رذایل در گلستان و اخلاق ناصری» نوشته سید منصور جمالی و پایاننامه «آرای تربیتی سه کتاب بزرگ اخلاقی و تربیتی بوستان، گلستان و اخلاق ناصری» نوشته حبیب احمد عدلی هر یک تنها یک جنبه از مباحث را در نظر داشته‌اند و جای خالی مباحث دیگر در آنها احساس می‌شود.

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بینش فلسفی خواجه و توجه به مخاطب فرهیخته در نوع بیان او اثر گذاشته است و به آن رنگ علمی و فلسفی داده است. گفتار ادبی و توجه سعدی به عامه مردم در گلستان سبب شده که شیوه بیان دو نویسنده متفاوت باشد.
- ۲- رویکرد سعدی در گلستان به اخلاق و حکمت عملی تجربی است در حالی که رویکرد خواجه نصیرالدین طوسی به آن نظری است. در رویکرد اخلاقی دو نویسنده بر فضیلت عدالت دارند.
- ۳- مضامین و اندیشه‌های اخلاقی مطرح در دو اثر، مبحث تهذیب نفس، تدبیر منزل و سیاست مدن و آداب اجتماعی است. مهمترین تفاوت آنها در شیوه تدوین و بیان مطالب است.

دستاوردها

فضای شیعی و اسماعیلی محیط زندگی خواجه نصیرالدین طوسی و آموخته‌های او در دوره جوانی و علاقه او به فلسفه، ریاضی و هیأت و مخاطب فرهیخته در شیوه نگارش کتاب اخلاق ناصری اثر گذاشته است.

باورهای اشعری سعدی، تعالیم نظامیّه بغداد، سفرهای طولانی مدّت و آشنایی با اقشار گوناگون اجتماع و مخاطب عام همگی در شیوه نگارش او اثر داشته‌اند.

رویکرد اخلاقی سعدی و خواجه نصیرالدین طوسی از باورها و گرایش‌های مذهبی آنها ناشی می‌شود. فضیلت عدالت مورد تأکید دو نویسنده است.

سخن خواجه در باب اخلاق و فضایل و رذایل، ذهنی است؛ در حالیکه سعدی با بیان داستان و حکایت این مفاهیم ذهنی را نشان داده است.

سعدی در مورد حکومت یک سیستم نظری به مفهوم غربی آن ارائه نمیدهد در عین حال می‌توان در آثار او به ویژه گلستان و بوستان به ویژگی‌های حکومت و حاکم آرمانی و شرایط آن دست یافت. رویکرد اجتماعی دو نویسنده توجّه به انسان و زندگی اجتماعی است. خواجه نصیر به تعریف و دستهبندی انواع فضایل و رذایل اخلاقی پرداخته است. سعدی به یاری ذوق ادبی و هنری خود مخاطب را به فضایل اخلاقی دعوت و از رذایل دور می‌کند. مطالب خواجه در این حوزه نسبت به سعدی در گلستان مبسوط‌تر و منظم‌تر است. دو نویسنده به نقش استعداد در امر آموزش اعتقاد دارند.

نیاز جامعه به وجود حاکم، ویژگی‌ها و اوصاف رئیس حکومت، وظایف پادشاه و اطرافیان او و سیاست‌های رفتاری در برابر دشمن از مضامین مشترک دو کتاب در حوزه سیاسی و حکومتی است.

بخش اول

تمهیدات ادبی

فصل اول: معرفی دو کتاب و زندگی و محیط فکری و فرهنگی دو نویسنده

۱- زندگی و محیط فکری و فرهنگی دو نویسنده

سده هفتم هجری با آنکه سخت‌ترین روزگار محنت باری بود که در اثر ترکتازی مغول بر بلاد اسلامی به ویژه ایران گذشت یکی از دوره‌های بزرگ علمی و ادبی اسلام به شمار می‌رود. در قرن پنجم و ششم علمی چون فقه، اصول، حدیث، کلام، تفسیر و ادبیات عرب تدریس می‌شد. «در این دوران علوم عقلی مانند فلسفه، ریاضی و علوم طبیعی به انحطاط میل نمود. غرض اصلی و هدف اساسی در تحصیل علم بیان مطالب دینی بود» (فریور، ۱۳۵۲: ۱۱۳-۱۱۴). با حمله مغول به ایران در قرن هفتم اوضاع علوم فلسفی و عقلی مساعدتر شد و فضا برای تحقیقات فلسفی و فرقه‌ها و مذاهب گوناگون آزادتر گشت؛ اما «خصوصیت ذاتی عرفا با عقل‌گرایی فلسفه ادامه یافت» (نصر، ۱۳۸۶: ۳۸).

۱-۱- زندگی و محیط فکری و فرهنگی سعدی

سعدی در دهه نخستین سده هفتم هجری در شیراز دیده به جهان گشود. او در خانواده‌ای اهل علم و فضل رشد یافت. دوران کودکیاش همزمان با حکومت اتابکان فارس بود. پدرش در دربار سعد بن زنگی خدمت می‌کرد. سعدی بعد از مرگ پدر همواره مورد توجه پادشاه بود. بعد از آن وارد نظامیه بغداد شد. آموزش نظامیه بغداد طبق سنت فرقه شافعی تنظیم شده بود (مائه‌نامه، ۱۳: ۳۷). سعدی در نظامیه بغداد در حضور اساتید بزرگی چون ابوالفرج بن جوزی دوم (ف - ۶۳۶)، در تفسیر و کلام سرآمد شد. «او به مطالعه‌ی تاریخ و سیر و قصص پرداخت و از عقاید حکما و